

УДК 340.113

Симоненко Л. О.

ПРОБЛЕМА МОВНОЇ НОРМИ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено проблемі унормування та уніфікації правничої термінології в сучасному українському законодавстві. Аналізуючи з цією метою текст Кримінального кодексу України, автор звертає увагу на випадки порушення лексичних, граматичних, стилістичних норм, калькування російських синтаксичних конструкцій у деяких статтях кодексу, дає рекомендації щодо правильного терміно- і слововживання.

Набуття Україною статусу незалежності, прийняття в 1989 році закону УРСР «Про мови в Українській РСР», а в 1996 році - Конституції України, стаття 10 якої стверджує: «державною мовою в Україні є українська мова», відкрили якісно новий етап розвитку української мови «як у кількісному, так і в якісному аспектах, вона розширюється в соціальному просторі з одночасним розвитком її зображально-виражальних можливостей» [1]. Кінець XX - початок XXI СТ. є найпродуктивнішим періодом у розбудові, стандартизації та кодифікації української наукової термінології. Інтерес до проблем термінології як лінгвістів, так і фахівців різних галузей знань, зумовлений практичними потребами: забезпечити державотворення, навчальний процес, пресу, видавництва, радіо, телебачення нормативною, кодифікованою термінологією. Відомо, що в розвитку державотворення важлива роль відводиться національній фаховій мові й термінології, оскільки саме через енциклопедії, словники, національні галузеві та термінологічні стандарти, правові акти, кодекси, статuti відображається наукове, культурне і соціально-економічне надбання держави [2].

У незалежній Україні вперше розроблено українською мовою і прийнято Верховною Радою Кримінальний та Кримінально-процесуальний КО-

декси. Це ті документи, в яких кожне слово має відповідати позначуваному поняттю. Від уміння вживати слова залежить зміст висловленого, а в термінології правників від неправильно вжитого слова може залежати доля людини.

Незважаючи на те що генетичне правнича термінологія сягає періоду Київської Русі, до цього часу в ній залишається багато невирішених питань, пов'язаних із проблемою багатозначності, синонімії, наявності слів і конструкцій, не властивих українській мові, тощо. Відомо, що правнича термінологія залежить від виникнення та розвитку соціально-правових відносин у суспільстві. Це відкрита терміносистема, яка зі зміною суспільно-політичних формацій зазнає певних внутрішніх змін, зумовлених потребами державного життя, тому вона потребує постійного перегляду, розбудови та уніфікації. Недосконалість національної правничої термінології можна пояснити багатовіковою відсутністю реальної власної державності, а отже, і власної державної мови. Багаторічне обмеження функціонування української мови на тлі широкого використання російської призвело до труднощів у витворенні українською мовою певних правничих понять [3]. Відголос названої проблеми відчутний донині, зокрема й у виданих кодексах. Вітаючи прийняття Верховною Радою

першого національного (не перекладеного з російської мови) Кримінального кодексу України, завданням якого є «правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам» (КК України, с. 3), звертаємо увагу законотворців на низку помилок, допущених при його розробленні, їх можна згрупувати за такими параметрами: **порушення лексичних норм; порушення граматичних (морфологічних, синтаксичних) норм; стилістичні помилки й огріхи**. Перша група помилок пов'язана як з неправильним розумінням значень окремих термінів (а звідси - неправильне їх вживання), так і недостатнім знанням граматичної будови мови та відповідних граматичних правил. У Державних стандартах на терміни та визначення вже узаконено тенденцію до відновлення питомо українських словотвірних типів: вживання віддієслівних іменників на **-ння (підроблення)** замість **-ка (підробка)**, віддієслівних прикметників на **-альний** замість активних дієприкметників на **-уч(ий), -юч(ий)**. У тексті КК цей принцип порушено.

Спостерігається вживання неправильних граматичних форм віддієслівних іменників, наприклад, у статтях 427, 430, 214 читаємо: «**здача** (замість **здавання**) або залишення ворогові засобів ведення війни». Слово «**здача**» в сучасній українській мові закріпилося за поняттям «решта грошей, що повертається під час розрахунку»; активних дієприкметників на **-уч(ий), -юч(ий)**: «Схиляння неповнолітніх до вживання **одурманюючих** (замість **одурманливих**) засобів» (СТ. 324).

Уживання слів, не властивих українській мові: «залишення **гинучого** корабля» (СТ. 428). Дієслово **гинути** стосується більше живих організмів, а корабель **потопав, тоне**, отже, правильно було б «**потопуючого** корабля» (Словник української мови в 11-ти томах, т. 7).

На позначення поняття «знати щось наперед, робити щось усвідомлено» в російській мові вживається слово **заведомо** (заранее + ведать), яке в українській мові має низку відповідників: *свідомо, явно, зазнаки, заздалегідь, наперед* і калька з російської - **завідомо**, на який саме й зупинилися розробники КК (див. СТ. 57, 58, 59, 60і 61, 62, 71, 72 та ін.)

На позначення поняття «загальні умови (природні, виробничі, урбанізовані, домашні, соціальні) біологічного життя людства» в українській науковій термінології усталився термін «навко-

лишне середовище», який точно передає зміст поняття і є стилістично нейтральним. Із середини 1990-х років у словниках з'являється синонімічне слово **довкілля**, яке за вживаністю в офіційно-діловому мовленні поступається перед зазначеним словосполученням. Слово **довкілля**, з одного боку, зберігає стилістичне забарвлення новизни, а з іншого - може вживатись і в широкому значенні, пор. *мовне довкілля*. Нам видається недоцільною заміна назви VIII розділу КК «Злочини проти навколишнього природного середовища» (яка була в проекті КК) на «Злочини проти **довкілля**». У статті 48 слово **обставина** (сукупність умов, у яких що-небудь відбувається) краще б передавало зміст поняття, ніж ужите там - **обстановка**, яке в українській мові є багатозначним. Не прикрашає СТ. 15 й заголовок «**Замах** на вчинення злочину». Слово **замах** уживається в мові з кількома значеннями: «1. Спроба насильно відібрати що-небудь, незаконним шляхом привласнити, захопити щось, позбавити чогось; 2. Спроба, намір зробити, створити що-небудь» (Словник української мови в 11-ти томах, т. III).

Дефініція цієї статті свідчить про те, що «замахом на злочин є **вчинення** (підкреслення наше.-Л. С.) особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяння)».

На жаль, у Кримінальному кодексі наявні невдалі кальки російських синтаксичних конструкцій на зразок: «покарання у **виді** виправних робіт (СТ. 57), ... у **виді** службового обмеження» (СТ. 58), аналогічно в статтях 60, 61, 62, 71, 72 та інших. В українській мові названа конструкція передається кількома способами: а) формою орудного відмінка: «покарання *виправними роботами*» (СТ. 57), «покарання *обмеженням волі*» (СТ. 61); б) словосполученням «у формі», «через»: «покарання *через службове обмеження*» (СТ. 58), «покарання *у формі позбавлення волі*» (СТ. 80.). Синтаксична конструкція «у **виді**» українській мові не властива, так само як і не властиві їй синтаксичні конструкції «*приймати участь*» (СТ. 387), нормативна - «*брати участь*»; **тягне за собою** (СТ. 78). Дієслово **тягти і тягнути** - багатозначне, має 17 значень із багатьма відтінками, жодне з яких не передає змісту позначуваного поняття. Словосполучення «...тягне кримінальну відповідальність» (СТ. 36) мало б звучати: «перевищення меж необхідної оборони **передбачає** кримінальну відповідальність»; стаття 78, пункт 2 мав би констатувати: «якщо засуджений... систематично вчинює правопорушення, що **спричинили** адміністративні стягнення...».

На позначення одного й того самого поняття - «який діє за певних умов» - вживаються різні

синтаксичні конструкції: «*набрання законної сили вироком*» (СТ. 55) і нормативне **набрання чинності**. Непозбавлений Кримінальний кодекс і стилістичних огріхів на зразок: «помилювання здійснюється Президентом України *«стосовно індивідуально визначеної особи»* (СТ. 87) - краще було б «щодо конкретної особи»; «*погане поводження з військово-полоненими*» (СТ. 434) та рядінших.

Розбудова правової держави передбачає, що для того, щоб право було об'єктивоване в мові адекватно і недвозначно, треба постійно пам'ятати, «що кожне слово закону стосується конкретної людини, її прав та свобод... держава та влада не можуть повноцінно функціонувати, якщо вони неспроможні ясно і зрозуміло висловити свою волю, надавши їй відповідного правно-мовного оформлення» [4].

1. Тараненко О. О. Українська мова в сучасній Україні // Культура слова. Вип. 53-54.- К., 2000.- С. 33.

2. Рицар Б. Про досвід термінологічної праці в Україні // Українська термінологія і сучасність.- К., 2001.- Вип. 4.- С. 87.

3. Головатий С., Зайцев Ю., Усенко І. Мова і право: два поняття - одна проблема // Голос України.- К., 1995.- № 72.- 18 квітня.

4. Там само.

L. Symonenko

THE PROBLEM OF SPEECH NORM IN CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article is devoted to the problem of regulation and unification of law terminology in modern Ukrainian legislation. Analyzing with this purpose the text of the Criminal code of Ukraine, author pays attention to cases of non-compliance with lexical, grammar, stylistic norms, replication of Russian syntactical constructions in several items of Code. Author also gives recommendations of the correct usage of terms and words.